

ISBN: 978-625-7854-32-0

© 2018 Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A.Ş.

ketebe.com

Ketebe Yayınları: 334

Çağdaş İslam Düşüncesi

Yayın Yönetmeni

Furkan Çalışkan

Dizi Editörü

Yusuf Genç

Yayıma Hazırlayan

Dilâra Yabul İşleyen

Düzeltili

Rıdvan Tulum

Kapak

Harun Tan

Mizanpaj

Nilgün Sönmez

1. BASKI

Eylül 2020
İstanbul

Ketebe Yayınları

Sertifika No. 34989

Maltepe Mahallesi Fetih

Caddesi No: 6 Dk: 2

Topkapı 34010 İstanbul

Tel: 212.612 29 30

e-mail: ketebe@ketebe.com

Baskı ve Cilt

Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.

Cihangir Mah. Güvercin Cad.

No: 3/1 Baha İş Merkezi A Blok

Kat: 2 34310 Haremide -

Avcılar / İstanbul Sertifika No: 44452

Tel: 212.412 17 00

© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A.Ş.'ne aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Şeyhülislâm'ın Kelâmı

Mustafa Sabri Efendi'nin
İslâm Düşüncesine ve Yeni Kelâm
Çalışmalarına Katkısı

H A Z I R L A Y A N L A R

MERDAN GÜNEŞ - TUNCAY BAŞOĞLU

KETEBE

Merdan Güneş

1967 yılı Ordu doğumlu. 1987-1991 yılları arasında İslamabad'daki Uluslararası İslam Üniversitesi'nde üniversite eğitimini, 1991-1995 yılları arasında aynı üniversitede yüksek lisans eğitimini tamamladı. 1995-1999 yıllarında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde İslam Hukuku alanında, sonrasında da Heidelberg Üniversitesi'nde (Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg) İslami İlimler ve Eğitim Bilimleri alanlarında doktorasını tamamladı. Hâlihazırda Osnabrück Üniversitesi'nde görev yapmaktadır. İngilizce, Almanca ve Arapçada yetkin olan Güneş, Farsça, Urduca ve Fransızca da bilmektedir.

Tuncay Başoğlu

Yüksek lisans ve doktorasını Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde İslam Hukuku ana bilim dalında tamamladı (1993-2001). Çeşitli özel ve kamu kurumlarında görev yaptı. 2010 yılından bu yana TDV İslam Araştırmaları Merkezi'nde (İSAM) çalışmaktadır. Çalışmaları fıkıh, fıkıh usulü, İslâm düşüncesi ve İslâm eğitim tarihi üzerine yoğunlaşan Başoğlu'nun yayımlanmış çeşitli telif ve tercümeleleri bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

TAKDİM.....	7
EDİTÖRLERİN ÖNSÖZÜ	11
MUSTAFA SABRİ EFENDİ'NİN BİLGİ TEORİSİNDE AKIL-DUYU MUKAYESESİ.....	17
İbrahim Bayram	
MUSTAFA SABRİ EFENDİ'NİN MUCİZE HAKKINDAKİ MODERN YORUMLARA GETİRDİĞİ ELEŞTİRİLER.....	49
Merdan Güneş	
MUSTAFA SABRİ EFENDİ'NİN MODERN BİLİM VE ATEİZM ELEŞTİRİLERİ.....	107
Osman Demir	
MUSTAFA SABRİ EFENDİ'NİN VARLIK ANLAYIŞI VE VAHDET-İ VÜCÛD ELEŞTİRİSİ	147
Muhammed Bedirhan	
ŞEYHÜLİSLÂM MUSTAFA SABRİ EFENDİ'NİN İCTİHAD ANLAYIŞI	173
Nazım Büyükbaş	
MUSTAFA SABRİ: MODERN Mİ MODERNİST Mİ? MODERN ENTELEKTÜEL GAZETECİLİK DÜNYASINDA GELENEKÇİ BİR ALİM.....	199
Yakoob Ahmed	
MUSTAFA SABRİ EFENDİ'NİN HİLAFET ANLAYIŞI.....	247
Murat Karacan	

TAKDİM

Elinizdeki eser, özelde Osmanlı Devleti'nde genelde ise İslâm coğrafyasının tamamında Batı sömürgeciliğinin gerek siyasi gerekse fikrî alandaki üstünlüğünün adeta tamamıyla kabul edildiği ve birçok siyaset ve ilim adamının Batı hegemonyasına teslim olduğu bir dönemde, bu kabulün karşısında durup hem siyasî kimliğiyle hem de alim kişiliğiyle çetin mücadeleler vermiş bir zatı; Fatih Camii dersiamı, Tokat mebusu, sadrazam vekili ve Osmanlı şeyhülislâmı merhum Mustafa Sabri Efendi'yi (1869-1954) yâd etmek, ilmî çalışmalarını ve fikrî mücadelesini incelemek maksadıyla tertiplediğimiz çalıştayın semeresidir. Cenab-ı Hak'tan faydalı bir çalışma olmasını ve Mustafa Sabri Efendi'nin özellikle ilim dünyasında daha canlı bir şekilde tanınmasına ve araştırılmasına katkı sağlamasını niyaz ediyorum.

Şüphesiz reddiye geleneğinin son dönemlerdeki en canlı örneklerinden biri sayılabilecek Mustafa Sabri Efendi, fık-
hın fer'i mesâilinden daha umumi meselelere; İslâm'ın kaynaklarını Kur'ân'dan ibaret görenlere karşı fıkıh usulünde ele alındığı şekliyle dinin kaynaklarına; varlık, bilgi, nübüvvet, kader ve mucize konusu gibi kelim ilminin çetin mevzularına

kadar çok sayıda konuda yazı kaleme almış ve kendince, hâkim müstakim gelenekten inhiraf etmiş modern akımlara karşı mücadele etmiştir.

Kendisi müstakil telifler yanında farklı gazetelerde çok sayıda yazı kaleme almıştır. Yazıları ile ilmî vukûfiyetini ortaya koymasının yanında -ve belki de daha önemlisi- yaşadığı dönemin ilim ve siyaset dünyasına müdahale etmiş; batıl, merdûd ve heretik olarak değerlendirdiği fikirleri eleştirmiştir.

Muhafiz tavrının bedelini sürgün edilmesiyle ödemiş, 150'likler listesine alınıp vatandaşlıktan ihraç edilmiş ve bu arada ciddi maddi sıkıntılar yaşamıştır. İltica ettiği Mısır'da bazı kişiler tarafından saldırıya uğramış ve bir kısım yerli fikir adamları tarafından da eleştiriye maruz kalmıştır. Buna rağmen mücadelesinden vazgeçmeyip tenkitlerine yer yer sert ve cedeli üslubuyla devam etmiştir.

Sabri Efendi belki yazılarının bazı noktalarında yer alan sert ve polemik dili sebebiyle eleştirilebilir. Fakat yaşadığı dönemde -ki o dönemden günümüze bu bağlamda fazla bir şeyin değişmediği kanaatindeyim- Müslümanların yaşadığı inkırazın vehameti onu bu dile zorlamıştır denilebilir. Üslubuna yansıyan bu tavrı eserlerine ve hayatına da sirayet etmiş ve bu, günümüze kadar bazı dar çevreler dışında adeta bir cüzzamlı gibi akademik çevrelerce dışlanmasına da neden olmuştur. İlginçtir ki, her fırsatta bilimsel çalışmaların özgürlüğünden bahseden aydın ve modern çevreler Osmanlı son döneminin böylesine velud bir şeyhülislâmını ya marjinalleştirmeyi veya teğet geçmeyi tercih etmişlerdir. Halbuki geleneksel(cı) çizgiyi temsil etmesi bakımından ciddi tezleri olan bu zatla şimdiye kadar olduğundan çok daha yoğun bir şekilde yüzleşmek gerekirdi.

Mustafa Sabri Efendi'nin pek çok düşüncesi, doğru bildikleri elbette eleştirilebilir, ancak gördüğüm kadarıyla inandı-

ğı dava uğruna, yani imanı ve dini uğruna çile çekmeyi göze almış yiğit bir İslâm alimi olması asla gözardı edilemez. Özellikle ahir ömründe Türkiye'yi terk etme mecburiyetinden sonra Balkanlarda ve Mısır'da yaşadıkları başlı başına bir faciadır. Ama bu durum, o nesil için münferit bir hadise değildir ve hâlâ bu süreç tam manası ile bilimsel bakımdan özgürce konuşulamamaktadır.

Mustafa Sabri Efendi'de en çok dikkatimi çeken özellik, siyasi konjonktürden bağımsız, devrin hâkim ve baskın anlayışına karşı duruşu, retorik, muhteva ve argümantasyon biçiminde çok yüksek düzeyde bir özgüvene sahip oluşudur. Bu bakış ve duruşu, belki bir ölçüde tepkisel bir taassub veya iman gücü ve buna dayalı hasbîlikle izah edilebilir. Ancak bu izah tarzı bana yine de eksik görünüyor. Daha çok incelenmesi gerektiğini düşündüğüm Sabri Efendi'nin bu yönünün, biraz da modernite, hümanizm, aydınlanma ve bunların paradigmatik öncüllerine, araç ve hedeflerine karşı gösterdiği mukavemetle ilgili olduğu söylenebilir. Öte yandan haklı-haksız, tavizsiz dik duruşluluk medeniyet tasavvurundan ve hayata bakışından öte onda bir karakter özelliğidir ve bunu da M. Zâhid el-Kevserî gibi yakın dostlarıyla ilişkilerinde açık şekilde görebiliyoruz. Şüphesiz Sabri Efendi hayatının akışı ve eserlerindeki fikirlerin şahitliği doğrultusunda ilmi ile âmil, eleştirel yeteneği yüksek ve cesur bir alim profili çizmektedir.

Sabri Efendi'nin yaşadığı dönemde fıkhıtan kelâma, pratikten teoriye var olan ilmî ve fikrî problemlerin bugün de biz Müslümanların yaşadığı sıkıntılarla büyük ölçüde örtüş-tüğünü söyleyebiliriz. Bu vakıa Mustafa Sabri Efendi'nin siyasi ve ilmî gayretini bizim için daha da önemli kılmaktadır. Bu topraklar bilinmeyen ve değişik sebeplerle unutilan, tanınmayı, takdir ve minnetle eleştirilmeyi ve geliştirilmeyi bekleyen çok Sabri Efendiler yetiştirmiştir, hepsinin ruhu şad olsun. Şair ne güzel demiş: